

Raija Bartens

Göttingen

Mordvalaisten *Mastorava*-eepoksen kaksi ongelmallista jumalhahmoa

Suomalais-ugrialaisten kansojen folkloren tarkastelussaan Sirkka Saarinen paneutuu mordvalaisten osalta myös heidän eepisten laulujensa tarkasteluun (Saarinen 1990, 36–49) ja mainitsee tässä yhteydessä heidän ”eepoksensa” (Saarinen käyttää näin lainausmerkkejä, mts. 45) *Sijažar*, jonka koosti V. K. Radajev. Siitä ilmestyi lyhempi versio vuonna 1960 ja laajempi 1973, ja lähinnä kirjallisuudentutkijat Mordvanmaalla luonnehtivat sitä kansaneepokseksi (Dugántsy 2010, 486). Saarinen kuitenkin sanoo, yhtyen Péter Domokosin – ja monien mordvalaisten tutkijoiden – arvioon, että ”*Sijažaria* on pidettävä kaunokirjallisenä tuotteena, ei aitona folklorena” (mts. 45). Pian Saarisen vuonna 1990 ilmestyneen tutkimuksen jälkeen, vuonna 1994, ilmestyi Mordvanmaalla uusi eepos, *Mastorava*.

Vuonna 2004 Saranskissa ilmestyneessä suuressa kokoomateoksessa *Мордва: Очерки по истории, этнографии и культуре мордовского народа* Aleksandr Šaronov (2004, 532–545) kirjoittaa mordvalaisten ”sankari-eepoksesta”. Kyseessä on Šaronovin – historioitsijan, folkloristin – itsensä koostama, kirjoittama, ersämordvalaisten eepos *Масторава* (*Mastorava* ’Maanemo’), joka ilmestyi Saranskissa vuonna 1994 ja josta on ehtinyt ilmestyä jo Mihail Moisejevin tekemä mokšalainen käännös Saranskissa vuonna 2001 ja Mária Dugántsyn tekemä unkarilainen käännös Budapestissa vuonna 2010.

Vuoden 2004 kokoomateoksen tekstissään Šaronov luonnehtii *Mastoravaa*: se jakautuu mytologiseen osaan ja sankarillis-eepiseen osaan (Šaronov 2004, 533). Mytologisessa osassa kuvataan, kuinka ylinen jumala *Čam-pas* (*Škaj* ’Luoja’ eli *İneškipaz* ’Suuri Luojajumala’) loi maailman. Tämä tapahtui taistelussa Saatanan (ersäläisten *Idemevš*, mokšalaisten *Šaitan*) kanssa. Mutta luoduksi tuli elämän perusta, elämisen muodot, tavat ihmisten maailmaan, myös Ylisen jumalan avuksi seitsemän alempaa jumalaa. Tässä lyhyessä luonnehdinnassaan Šaronov esittää yliselle jumalalle juuri nimen *Čam-pas*, ja sitä selvitetään siis vielä sulkeissa olevilla nimimuodoilla. Itse eepoksen tekstissä Šaronov kyllä käyttää toistuvasti nimimuotoa *İneškipaz* eli Suuri Luojajumala.

Šaronovin esittämä Ylisen jumalan nimi *Čam-pas* on eri tutkijoilla hiukan erilaisessa muodossa. Uno Harva (1942, 12–13) mainitsee Saratovin piispana vuosina 1832–1847 toimineen Jakovin saaneen tietoja terjuhaanien – venäläistyneiden ersäläisten – uskomuksista ja toteaa näillä olleen ”eräitä muualla tuntemattomia, vaikeasti selitettäviä nimiä” ja esittää sellaisina mm. nimet

Čan-pas ja *Ange-paŕe* (näitä nimiä on kirjoittajan tarkoituksena tässä tarkastella). *Čan-pas*-nimeen Harva vielä palaa tekstissään:

”Piispa Jakovin kokoelmissa mainittu terjuhaanien *čan-pas*, jota nämä palvoivat aamuin ja illoin päivänkoittoon päin kääntyneinä, on myös selitetty auringonjumalaksi. Niinpä joku on esittänyt olettamuksen, että *čan-pas* olisi kirjoitusvirhe, joka olisi korjattava muotoon *čin pas* (’auringon jumala’). Mordvalaisten auringonjumalan nimi ei kuitenkaan ole *čin pas*, vaan *či-pas*” (mts. 111).

Hyvin kriittisesti Harva suhtautuu venäläisen tutkijan, kirjailijan P. I. Mel'nikovin (1818–1883) mordvalaisen mytologian kuvaukseen teoksessa *Очерки мордвы*, jota ”käyttäen hyväkseen tuntemia vanhempia lähteitä P. I. Mel'nikov ryhtyi jo 1800-luvun puolimaissa laatimaan” (Harva 1942, 143) ja joka ilmestyi vuonna 1867 ja vielä uudelleen 1981 Saranskissa. Mel'nikov käyttää mordvalaisten ylimmästä jumalasta nimitystä *Čama-paz*. Tätä jumalan nimeä käyttävät hänen mukaansa ersäläiset, terjuhaanit (siis venäläistyneet ersäläiset) ja karatait (näistä tataarilaistuneista ersäläisistä ja mokšalaisista osa: tataarilaistuneet ersäläiset); samaa jumalaa mokšalaiset nimittävät *Škaj* (’Luoja’) -jumalaksi (Mel'nikov 1981, 44). Mokšalaisten jumalan nimi on ongelmaton: se on partisiipin preesensmuoto verbistä *škams*, jonka merkitys on ’synnyttää; kasvattaa’. Partisiippi-muodolla on paitsi merkitys ’synnyttävä, luoja’ myös merkitykset ’jumala’ ja ’taivas’. Näin erityisesti mokšalaismurteissa. Paasonen sanakirjamateriaalissa on kyllä vastaavia esimerkkejä ersäläismurteistakin. Niissä partisiippi on muodostamassa yhdyssanaa *ški-pas*, jonka Paasonen kääntää sananmukaisesti: ’Schöpfer-Gott’ eli siis ’Luoja-Jumala’, mutta myös ’Himmels-gott’ eli ’Taivaanjumala’ (Paasonen 1990–1996, 2236). Saman yhdyssanan tuntee mokšakin (mts.).

Erittäin negatiivisesti Harva suhtautuu toiseenkin 1800-luvulla ilmestyneeseen mordvalaisen mytologian esitykseen, venäläisen antropologin ja etnografin V. N. Mainofin (1845–1888) tutkimukseen *Les restes de la mythologie Mordvine* (Harva 1942, 14). Mainofin teksti on ilmestynyt Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirjassa (osa V) vuonna 1889. Mel'nikovin *Čama-paz*-jumalaa vastaa Mainofilla *Čime-Paz* (mts. 13) tai, useimmin, *Čim-Paz* (mts. esim. 27, 29, 47–50). Kyseessä on Mainofin mukaan aurinkojumala ja samasta jumalasta käytetään myös nimeä *Škaj* (mts. 13–14), kuten hän selventää: *Čim-Paz* on mokšalaisilla *Škaj* (mts. 99). Mainof luonnehtii *Čim-Pazia*:

”Aluksi ei maailmassa ollut olemassa muuta kuin *Čim-Paz*. Hän oli aurinko antropomorfisessa muodossa, mutta kukaan ei ole häntä koskaan nähnyt. Hän on itse hyvyys, hän rakastaa kaikkea luomaansa ja haluaa koko maailman olevan onnellinen. Jos hän sattuisi tuottamaan jotakin pahaa, se muuttuisi heti hyväksi” (Mainof 1889, 99–108).

Mitä tulee Ylisen jumalan nimen muotoihin *Čama-pas*, *Čam-pas*, *Čan-pas*, *Čime-paz*, *Čim-paz*, yhdyssanan jälkiosa on ongelmaton, mordvaan iranilaisesta kielimuodosta lainautunut jumalaa merkitsevä sana: ersässä yksitavuiseksi lyhentynyt *paz*, *pas*, mokšassa yleensä kaksitavuisena säilynyt *pavas*, mutta joissakin murteissa lyhentyneenäkin esiintyvä, esim. *škaj-bas* mokšan Urjumin

murteessa (Paasonen 1990–1996, 1560–1565). Suomalais-ugrilaisten kielten iranilaisperäisiä lainasanoja tutkinut Korenchy on todennut mordvassa olevan niitä 18 – mainittua mordvan sanaa on verrattu sanskritin sanaan *bhagas* ’jumala, aurinko, onni’. (Suomalais-ugrilaisista kielistä vain unkarissa iranilaisperäisiä lainoja on enemmän, nimittäin 30 (Korenchy 1988, 675)). Mordvassakin tällä lainasanalla on myös onneen liittyvä merkitys. Paasonen sanakirjassa *pavas*-sanalla on monessa mokšalaismurteessa myös merkitys *Glück* ’onni’: ”jokaisella ihmisellä on *pavas* ’onni’ metsään kätkeytyä; jos asianomaisen onnistuu löytää se, niin hän tulee menestymään” (Paasonen 1990–1996, 1560).

Tämän Ylisen jumalan nimen alkuosa on vailla selitystä. Edellä mainittiin jo oletus, että Mainofin käyttämistä *Čime-paz*- ja *Čim-paz*-nimimuodoista heijastuisi mordvalaisten aurinkojumala *Či-pas*; ersän *či*, mokšan *ši* merkitsee aurinkoa. Mainofhan itse selittää, että *Čime-pas* on ’aurinkojumala’ (Mainof 1889, 13–14). Mainofin *Čime*-, *Čim*-alkuisen jumalannimen taustalla lienee mukana kuitenkin *Čama*-, *Čam*-alkuinen Mel’nikovin mainitsema jumalannimi. Sanaa *čama*, *čam*- eivät mordvan mytologian tarkastelijat ole koettaneet selittää. Yksinkertainen selitys voisi olla, että kyseessä on mordvan kasvoja, mokšassa murteittain myös naamiota merkitsevä sana: ersän *čama*, mokšan *šama* (Paasonen 1990–1996, 204), eli kyseessä voisi olla antropomorfisen hahmon omaavan jumalan saama nimitys – kuten Mainof jo oletti (Mainof 1889, 100). (Paasonen sanakirjassa ei tätä jumalannimeä ole.) Seuraavassa siteeraan teosta *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, sen artikkelia ”Anthropomorphismus”:

”Der oft wiederholte Satz aber, dass sich der Mensch immer die Götter nach seinem Bilde forme und vorstelle, ist falsch, weil zu sehr verallgemeinert. Denn erstens hat es einer beträchtlichen Entwicklung bedurft, bis sich die Menschen bei ihren religiösen Vorstellungen des A. bedienten, bis sie überhaupt das Göttliche unter dem Bilde von irdischen Gestalten sich dachten – – Auf germanischem Gebiet beobachten wir den Prozess der Anthropomorphisierung in verschiedener Stärke gegenüber verschiedenen Göttern. Bei den Nordgermanen ist, ganz im Gegensatz gegen südliche Völker, noch in der Bronzezeit der Sonnengott nicht anthropomorphisiert. – – noch die Sagas lassen erkennen, dass man die Sonne als Naturerscheinung und Naturkraft selbst göttlich verehrt, aber keineswegs einen menschengestaltigen Gott dabei vorstellt. Zahlreich finden sich, namentlich im Norden, die Rad-Darstellungen als Abbildungen der Sonne, während man nichts von einem menschengestaltigen Sonnengotte aus diesen Gegenden weiss. Desto menschlicher werden die Gewittergewalten” (palstat 472–476).

Tutkijoiden mukaan on siis tarvittu pitkä kehitys ennen kuin ihmiset alkoivat olettaa jumaluutta ihmisen muotoiseksi. Germaanisella alueella antropomorfismi alkaa erivahvaisena eri jumaluuksien osalta. Pohjoisilla germaaneilla vielä pronssikaudellakaan auringonjumala ei ollut ihmismuotoinen, varsinkin pohjoisilla alueilla auringon jumaluus kuvattiin pyöränä (Rad). Ukkonen sen sijaan sai nopeammin ihmishahmon.

Šaronovin (2004, 541) kuvauksessa luomistyöstään uupunut *Čam-pas* istahti puun oksalle levähtämään ja nukahti 30 vuotta ja sen jälkeen vielä 30 vuotta kestäneeseen uneen. Siitä herättyään hän huomasi maahan ulottuneella

oikealla jalallaan rikkoneensa maassa olleen munan, ja munasta nousi kaunis nainen, jolle Ylinen jumala sanoi: ”Sinusta tulee minun rakas vaimoni!”. Vaimon, jumalattaren, nimeksi mainitaan *Ange*, *Ange-pat'aj*. *Ange-pat'aj* on myös sekä Mel'nikovin että Mainofin kuvaama jumalatar (Mel'nikov 1981, 80–108, Mainof 1889, 49–, 138–). Mel'nikovin (1981, 105) mukaan hän on korkein jumaluus *Čama-pazin* jälkeen. Mainofin mukaan nimi *Ange-pat'aj* voidaan kääntää ’jumalatar-äiti’ (Mainof 1889, 52). Käännös on hämmästyttävä. Sanaa *Ange* ei mainita missään lähteessä; se vaikuttaa proprilta. *Pat'aj* taas on puhuttelumuoto sukulaisuustermistä *pat'a*, jonka merkitys ersässä on ’isosisko; täti’; mokšassa vastaavan sanan merkitys taas on ’vanhempi veli’ (Paasonen 1990–1996, 1557). Mel'nikovin (mts. 81) ja Mainofin (mts. 139) mukaan tällä jumalattarella oli oma juhlapäivänsä kahdeksasti vuodessa. Mainof mainitsee, että tuolloin häntä rukoiltiin niityllä, metsässä, virtaavan veden äärellä. On myös tietoja, joiden mukaan *Ange-pat'aj* olisi identtinen Vedenemon, *Vedazyra*van (’vedenemäntä’) kanssa (Mainof 1889, 107).

Harvan mukaan tiedot *ange-pat'e-* tai *ange-pat'e-pas-*jumalasta ovat peräisin Saratovin Jakov-piispan kokoelmista, jotka sisältävät tietoja terjuhaanien uskomuksista. *Ange-pat'e-*jumaluutta ”pidettiin pyhänä Jumalanäitinä”, jolla ”oli uskomusten ja tarinain mukaan neljä sisarta, joista käytettiin nimitystä *pat'aj* (*pat'a* ’vanhempi sisar, täti’)” (Harva 1942, 12–13). Harvan kanta vanhimpiin *Ange-pat'aj*ta koskeviin tietoihin on kyllä epäilevä. Hänen mukaansa Mel'nikov on ”antanut mielikuvituksensa värittää asiat, niin että alkuperäisistä lähteistä ammennetut tiedot ovat häipyneet hämärän peittoon. Hän on laatinut myös omalaatuisen, merkillisen mytologian, jossa terjuhaanien *ange-pat'aj* esiintyy neljän jumalan ja neljän jumalattaren äitinä” (Harva 1942, 13). Devjatkina puolestaan sanoo, että Harvan käsitys (ja Devjatkinan mukaan myös I. Smirnovin v. 1895 ja M.J. Jevsevjevin v. 1966 – vastaavanlainen käsitys jumalatar *Ange-pat'aj*sta vain tutkijain mielikuvituksen tuotteena) ei ole oikea. Hänen mukaansa *Ange-pat'aj-*jumalatar on säilynyt ersäläisillä ja Kovylninon piirin mokšalaisilla hedelmällisyyden jumalattarena sekä synnyttäjiä ja lasten kaitsijana (Devjatkina 2008, 23). Šaronov, *Mastoravan* koostaja, esittää puolestaan eepoksessa *Angen* Suuren Luojajumalan vaimona (kuten myös vuoden 2004 suuren kokoomateoksen artikkelissaan, mihin edellä jo viitattiin) ja tämän seitsemän lapsen äitinä; neljän pojan: *V'erepazin* (Ylisen jumalan), *Pu'g'inepazin* (Ukkosjumalan), *V'e'le'npazin* (Kylän jumalan) ja *Mastorapazin* (Maanjumalan), sekä kolmen tyttären: *Kastargon*, *Vezorgon* ja *Vedavan* (Vedenemon) (Mastorava 25–26). Lähteinään eepoksen *Ange-*osaan Šaronov mainitsee Mel'nikovin teoksen sivut 47–52 ja Paasosen *Mordwinische Volksdichtung*-teoksen 3. osan sivun 129. Mel'nikov kyllä esittää sen näkemyksen, että *Ange-pat'aj* olisi Ylisen jumalan, *Čama-pazin*, tytär (mts. 49).

Mitä taas tulee siihen Paasosen tallentamaan kansanrunon tekstiin, jonka Šaronov ilmoittaa *Ange*-tekstinsä lähteenä, niin siinä ei viitata nimenomaisesti *Ange-*jumalattareen, mutta kylläkin Suuren Luojajumalan, Ylisen Jumalan vaimoon: *Niške-pazoŋ babazo*, *V'ere-pazoŋ babazo*. Kyseessä on loitsu sydäntautia vastaan, ja loitsun tekstin sisältö on seuraava: ”Suuren suuri pelto, sillä suurella pellolla suuri mätäs, suurella mättäällä Suuren Luojajumalan vaimo, Ylisen jumalan vaimo. Hänellä on seitsemänkymmentäseitsemän rintaa,

hän puhaltaa pois Ivanin seitsemänkymmentäseitsemän sairautta, hänen kipunsa poistaa, parantaa hänet”. (Seuraa vielä kysymyksiä siitä, mistä tauti on voinut tulla – melusta, riidasta, tuulesta, myrskystä vai vedosta –, ja pyydetään pesemään pois taudin syy ja antamaan sairaalle terveys.) Loitsussa esiintyvä luku seitsemänkymmentäseitsemän on maaginen: Mel'nikoville terjuhaanit ja jotkut ersäläiset Nižegorodin ja Simbirskin kuvernementista ovat kertoneet, että Saatana otti savea, hiekkaa ja multaa maailman 77 maasta ja muovaili niistä ihmisen ruumiin (mts. 54). Mainofilla on sama tarina (mts. 119). Mel'nikov on myös saanut tiedon, että maailmassa on 77 usko(nto)a ja 77 kieltä (mts. 55). Oma nimityksensä on myös sellaisella avioparilla, jolle vuodessa syntyy 77 lasta (Paasonen 1990–1996, 390).

Šaronov on myös vuonna 2000 Venäjän fennougristien konferenssissa ”Fennougristiikka 3. vuosituhannen kynnyksellä” luonnehtinut *Ange-pafajta*: ”rakkauden, avioliiton, naisten suojelijaa, terveyden, synnyttäjien ja lasten varjelijaa, maailmassa kaiken elollisen alkulähdettä, joka mordvalaisten pantheonissa on toisella sijalla Ylimmän Jumalan jälkeen. Hänet kuvataan ikinuorena neitona, kauneutta ja voimia uhkuvana. Hän synnytti 8 lasta – 4 jumalaa ja 4 jumalatarta, mutta pysyi neitseellisenä” (Šaronov 2000, 491). Myös Mainof mainitsee samat *Ange-pafajn* kahdeksan lasta (Mainof 1889, 108). *Mastoravan* (25–26) tekstissä on kuitenkin puhe neljästä pojasta ja kolmesta tyttärestä.

Mokšin, selvittäessään mordvalaiseen mytologiaan liittyvää sanastoa, esittää *Ange pafaj*-hahmon osalta, että ”voi varmuudella väittää, että mitään *Ange-pafaj* -jumalolentoa ei mordvalaisten perinnäisessä uskossa ollut. Valitettavasti tämä ei kuitenkaan estänyt muutamia kirjoittajia esittämästä tätä myyttiä aitona, asettamasta sitä mordvalaisten uskonnollis-mytologisen maailmankatsomuksen perustaan.” Esimerkkinä tämän näkökannan kannattajasta Mokšin esittää nimenomaan *Mastorava*-eepoksen koostajan Šaronovin (Mokšin 2004, 90).

N. G. Jurčenkova on kiinnittänyt myös huomiota *Ange-pafaj*-jumalattaren: ”Sen hahmo on niin ristiriitainen ja monifunktionen, että se vaatii oman erillisen tutkimuksensa”. ”Tieteellinen kiista tällaisen jumalattaren kuulumisesta muinaiseen mordvalaiseen jumalmaailmaan jatkuu vielä näinä päivinä” (Jurčenkova 2002, 41–43).

Mitä itse mordvalaisten eepokseen *Mastorava*-teokseen tulee, niin Jurčenkovan mukaan sen koostamisessa Šaronovilla oli lähtökohtana folkloristiset motiivit ja joissakin jaksoissa kansanrunopohja säilyi, joissakin se taas on tuskin näkyvissä. Jurčenkovan positiivista asennetta teokseen tämä ei horjuta: *Mastoravaa* voi kuitenkin luonnehtia lahjakkaan tekijän huomionarvoiseksi tuotteeksi (Jurčenkova 2002, 94).

Mastoravan unkarinnokseen liittämässään jälkisanassa Mária Dugántsy luonnehtii *Mastoravaa*: ”Se on muodollisesti ja rakenteellisesti *Kalevalaan* ja *Kalevipoegiin* rinnastuva eepos” (486–487). Eepoksen koostaja folkloristi Šaronov sanoo eepoksen ensimmäisen painoksen esipuheessaan (s. 7), että eepos on saanut hahmonsaa mordvalaisten myyttien, eepisten laulujen ja rituaalilaulujen, sankaritarujen ja satujen pohjalta. Šaronov kertoo myös, että merkittävä mordvalainen folkloristi, mordvalaisten eepisten laulujen tutkija A. J. Mas-kajev antoi siunauksensa hänen työlleen, joka siis valmistui vuonna 1994.

Lähteet

- Devjatkina, Tatjana 2008: *Mordva mütoloogia*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus – Eesti Folkloori Instituut.
- Dugántsy, Mária 2010: *Masztorava*. Erza és moksa népköltészeti anyag feldolgozásával írta Alekszandr Markovics Saronov. Erza mordvinból fordította Dugántsy Mária. A világ eposzai 7. Budapest: Európai Folklor Intézet – L'Harmattan.
- Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Band 1. Herausgegeben von Hanns Bächtold-Stäubli unter Mitwirkung von Eduard Hoffmann-Krayer mit einem Vorwort von Christoph Daxelmüller. Berlin – New York: de Gruyter. 1987.
- Harva, Uno 1942: *Mordvalaisten muinaisusko*. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Jurčenkova, N. G. 2002 = Юрченкова, Н. Г. 2002: *Мифология в культурном сознании мордовского этноса*. Саранск.
- Korenych, Eva 1988: Iranischer Einfluss in den finnisch-ugrischen Sprachen. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages. Description, history and foreign influences*. Leiden – New York – København – Köln: E. J. Brill. 665–681.
- Mainof, W. 1889: *Les restes de la mythologie Mordvine I. SUSA V*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Mel'nikov, P. I. 1981 = Мельников, П. И. 1981: *Очерки мордвы*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- Moisejev, Mihail 2001 = Моисеев, Михаил 2001: *Масторава*. Эпость эрзянь и мокшень сире пингонь мифнень, эпическяй моротнень и азкснень коряс сёрмадозе Александр Шаронов. Эрзяннеста мокшень кяльс ётафтозе Михаил Моисеев. Саранск: Мордовскяй книжнай издательствась.
- Mokšin, N. F. 2004 = Мокшин, Н. Ф. 2004: *Мифология мордвы. Этнографический справочник*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- Paasonen, H. 1941: *Mordwinische Volksdichtung*. Gesammelt von H. Paasonen. Herausgegeben und übersetzt von Paavo Ravila. III Band. SUST LXXXIV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 1990–1996: *Mordwinisches Wörterbuch I–IV*. Zusammengestellt von Kaino Heikkilä. Unter Mitarbeit von Hans-Hermann Bartens, Aleksandr Feoktistow und Grigori Jermuschkin bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Saarinен, Sirkka 1990: *Suomalais-ugrilaisten kansojen folklore*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 36. Turku.
- Šaronov, A. M. 1994 = Шаронов, А. М. 1994: *Масторава*. Эрзянь ды мокшонь кезэрень пингень мифтнень, эпической моротнень ды ёвтамотнень коряс сёрмадызе А. М. Шаронов. Саранск: Мордовиянь книгань издательствась.
- 2000 = Шаронов, А. М. 2000: Анге-Патяй – Инешкиава. – *Материалы Всероссийской научной конференции финноугроведов; «Финноугристика на пороге III тысячелетия» (филологические науки), 2–5 февраля 2000 г.* Саранск: Типография «Красный Октябрь». 491–493.
- 2004 = Шаронов, А. М. 2004: Мордовский героический эпос. – *Мордва: Очерки по истории, этнографии и культуре мордовского народа*. Саранск: Мордовское книжное издательство. 532–545.